

QARAQALPAQ XALIQ MUZIKA DÁSTÚRLERI TIYKARINDA OQIWSHILARDIŇ RUWXIY HÁM ÁDEP-IKRAMLILIQ MÁDENIYATIN QÁLIPLESTIRIW

Zarimova Tursinay Berdibay qızı

Esjan baqsı atındaǵı 1-sanlı balalar muzıka

ham korkem óner mektebi oqıtıwshısı

Annotaciya: Maqalada Qaraqalpaq xalıq muzıkası hám onıń bay dástúrleri oqıwshılardıń ruwxıy-ádep-ikramlılıq tárbiyasında tutqan ornı ilimiy jaqtan talqılanadı. Xalıq muzıkalıq miyrasınıń tárbiyalıq áhmieti, jaslardıń ruwxıy mádeniyatın qáliplestiriwdegi ornı hám milliy qádiriyatlardı sıńdırıwdegi tásiiri qarap shıǵıladı. Sonday-aq, muzıka dástúrlerin talım-tárbiya procesine engiziw usıllarınıń nátiyjeli jolları tallanadı.

Gilt sózler: Qaraqalpaq xalıq muzıkası, dástúr, ruwxıy mádeniyat, ádep-ikramlılıq tárbiya, oqıwshı, milliy qádiriyatlar, estetikalıq tárbiya, ruwxıy miyras.

KIRISIW

Hár bir xalıqtıń ruwxıy baylıǵı, mádeniy rawajlanıwı hám tariyxıy yadı áwladtan-áwladqa ótip kiyatırǵan awızeki dóretpeler úlgileri, námeler hám úrp-ádetlerinde jámlengen. Usı jaqtan Qaraqalpaq xalqınıń muzıkalıq dástúrleri tek ǵana milliy mádeniyattıń ajralmas bólegi emes, al jas áwladtı tárbiyalawda áhmiyetli qural bolıp esaplanadı.

Qaraqalpaq xalıq muzıkası áyyemnen turmus tárizi, máresimleri, miynet iskerligi hám jámiyetlik turmısı menen tıǵız baylanıslı halda rawajlangan. Onda xalıqtıń quwanış hám qayǵı-hásretleri, arızıw-úmitleri, jámiyetlik kózqarasları hám ádep-ikramlılıq ólshemleri óz sáwlesin tapqan. Sol sebepli, xalıq muzıkası ózinde kórkem-estetikalıq gózzallıq penen birge tárbiyalıq kúshti de jámleydi.

Búgingi globallasıw jaǵdayında jaslardıń milliy qádiriyatlardıǵa biypárwa bolıp qalmawı, olardı ruwxıy hám ádep-ikramlılıq jaqtan jetik etip jetilistiriw mámleket hám jámiyet aldında turǵan eń áhmiyetli wazıypalardan biri bolıp esaplanadı. Bunda Qaraqalpaq xalıq muzıkası hám onıń dástúrlerin talım-tárbiya procesine engiziw, oqıwshılarda milliy muzıkaǵa muhabbat oyatıw, olardıń sana-sezimine insaniylyq, miyrim-shápáát, watansúyiwsilik sıyaqlı ruwxıy-ádep-ikramlılıq qásiyetlerdi qáliplestiriw úlken áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq xalıq muzıka dástúrleri jas áwladtıń ruwxıy mádeniyatın bayıtıw, olardı milliy ózlik hám ruwxıy miyrasqa sadıqlıq ruwxında tárbiyalawdıń nátiyjeli quralı sıpatında xızmet etedi. Bul proces oqıwshılar júreginde milliy maqtanış sezimin kúsheytedi, olardı ruwxıy jetik insan sıpatında qáliplestiriwge járdem beredi.

Qaraqalpaq xalıq muzıkası - milliy mádeniyattıń ajıralmas bólegi

Qaraqalpaq xalıq muzıkası ásirler dawamında qalıplesip, xalıqtıń turmıs tárizi, úrp-ádetleri, jámiyetlik turmısı hám máresimleri menen tıgız baylanıslı halda rawajlangan. Onda xalıqtıń quwanışları, azapları, arızıw-úmitleri, watansúyiwshilik ruwxı, adamgershilik ideyaları jámlengen.

Xalıq muzıkasınıń áyyemgi formaları - máresim qosıqları, miynet qosıqları, dástan atqarıwshılıgı, saz hám termelerde xalıqtıń ruwxıyatı, dúnyaqarası, ádep-ikramlılıq kózqarasları sáwlelengen. Mısalı, "Elim-ay", "Bozataw", "Qońrat" sıyaqlı belgili qosıqlar xalıqtıń milliy birligi, watansúyiwshiligi hám insanıyılıq qádiriyatların sáwlelendirgen.

Bunday saz hám qosıqlardı oqıwshılar sana-sezimine sińdiriw olardıń milliy ózligin ańlawında, ádep-ikramlılıq ólshemlerin qalıplestiriwde áhmiyetli orın tutadı.

Muzıka dástúrleri arqalı ruwxıy mádeniyattı qalıplestiriw

Ruwxıy mádeniyat - bul insannıń ishki dúnyası, ruwxıy álemi, estetikalıq talgámı hám ádep-ikramlılıq kózqarasların óz ishine alğan túsiniq. Jaslardıń ruwxıy mádeniyatın rawajlandırıwda xalıq muzıkasınıń ornı teńsiz.

Xalıq sazları hám qosıqları óziniń sazlıq gózzallığı, shın mazmunı hám turmısqa jaqınlığı menen jaslardıń júregine tereń tásir etedi. Olardı tırlaw barısında oqıwshılarda:

- estetikalıq talgám rawajlanadı,
- muzikalıq qabıllaw hám kórkem pikirlew keńeyedi,
- ruwxıy oyawlıq, miyrim-shápáát, sabır-taqat sıyaqlı qásiyetler qalıplesedi.

Mısalı, máresim qosıqlarında shańaraq qádiriyatları, ata-anaga húrmet, adamlar arasındagı shın kewilden qatnasıq ideyaları jırlanadı. Bunday qosıqlar jaslardıń qálbinde miyrim-shápáát, húrmet hám izzet sıyaqlı ruwxıy qásiyetlerdi oyatadı.

Muzıka arqalı ádep-ikramlılıq mádeniyatın qalıplestiriw

Ádep-ikramlılıq mádeniyatı - bul insannıń jámiyettegi júris-turısı, jámiyetlik qatnasıqlarda ózin tutıw qağıydaları, hadallıq, ádalat, sadıqlıq sıyaqlı qádiriyatlarga ámel etiwinen ibarat. Qaraqalpaq xalıq muzıka dástúrleri jaslardıń ádep-ikramlılıq mádeniyatın qalıplestiriwde de áhmiyetli qural bolıp esaplanadı.

- Miynet qosıqları jaslardı hadallıq, miynetkeşlik hám birlik ruwxında tárbiyalaydı.
- Watansúyiwshilik ruwxındagı qosıqlar bolsa oqıwshılarda Watanga muhabbat, xalqına sadıqlıq sezimin bekkemleydi.
- Dástanshılıq óneri arqalı bolsa jaslar jaqsılıq hám jawızlıq gúresi, batırılıq, doslıq hám sadıqlıq sıyaqlı qádiriyatlar haqqında sawat aladı.

20-Sentabr, 2025-yil

Solay etip, muzikalıq miyras tek estetikalıq zawıq deregi emes, al oqıwshılardı tuwrı jolğa baǵdarlawshı, olardıń ádep-ikramlılıq kózqarasların qalıplestiriwshi kúshli tárbiyalıq qural bolıp tabıladı.

Tálim procesinde xalıq muzıkası dástúrlerinen paydalanıw

Búgingi tálim sistemasında oqıwshılardıń tek bilimli emes, al ruwxıy jetik, ádep-ikramlı bolıp ósiwi áhmiyetli wazıypa esaplanadı. Usı kózqarastan, Qaraqalpaq xalıq muzıkası hám dástúrlerinen tálim-tárbiya procesinde nátiyjeli paydalanıw tómendegi imkaniyatlardı beredi:

- Muzıka sabaqlarında xalıq saz hám qosıqların tırlaw, talqılaw, aytiw arqalı oqıwshılarda muzikalıq talǵam hám estetikalıq pikirlew rawajlanadı.
- Klastan tıs mádeniy-agartıwshılıq is-ilajlarda xalıq muzıkası úlgerinen paydalanıw oqıwshılarda milliy maqtanış, watansúyiwshilik sezimlerin kúsheytedi.
- Oqıwshılardı xalıq dóreitiwshiligi ansambllerine, folklor toparlarına tartıw olardıń tek dóreitiwshilik qábiletin emes, al jámiyetlik belsendiligin de arttıradı.
- Muzıka arqalı jaslar jámáátshilik, bir-birin qollap-quwatlaw, húrmet hám samimiylik sıyaqlı jámiyetlik qásiyetlerdi ózlestiredi.

Solay etip, tálim sistemasında Qaraqalpaq xalıq muzıkası dástúrlerinen paydalanıw oqıwshılardıń ruwxıy hám ádep-ikramlılıq mádeniyatın qalıplestiriwde nátiyjeli nátiyje beredi.

Globalıaw sharayatında xalıq muzıkasınıń tárbiyalıq áhmiyeti

Búgingi kúnde hár túrli maǵlıwmat aǵımları hám jat mádeniy tásirler jaslardıń sanasına tez kirip barmaqta. Bunday sharayatta milliy muzikalıq miyras jaslardı jat pikirlerden qorgaw, olarda milliy ózlikti, ruwxıy bekkem hám ádep-ikramlılıq turaqlılıǵın támiyinlewde úlken áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq xalıq muzıkası jas áwlad júreginde óz milliy qádiriyatlarına sadıqlıq, ata-babalarǵa húrmet hám Watanǵa muhabbat sezimlerin bekkemlew arqalı olardı jetik insan etip tárbiyaladı.

Juwmaq

Qaraqalpaq xalıq muzıkası hám onıń bay dástúrleri - xalıqtıń ásirler dawamında jaratqan biybaha ruwxıy miyrası bolıp esaplanadı. Bul miyras tek ǵana milliy mádeniyattıń ajıralmas bólegi emes, al jas áwladtı tárbiyalawda nátiyjeli qural bolıp tabıladı. Muzikalıq dástúrler ózinde xalıqtıń ruwxıyatı, turmıslıq tájiriybesi, ádep-ikramlılıq kózqarasları hám ulıwma insanıyılıq qádiriyatların jámlegenini sebepli olardı oqıwshılardıń ruwxıy hám ádep-ikramlılıq mádeniyatın qalıplestiriw procesinde qollanıw áhmiyetli bolıp esaplanadı.

Joqarıdaǵı ilimiy tallawlar tómendegilerdi kórsetedi:

1. Xalq muzikasi jaslarning ruwxiy dunyasini bayitadi. Nama ham qosiqalar oqirishlarda estetikaliq talgamdin rawajlandiradi, olardi turmushliq waqiyalarga kirkem kizqaras penen qarawga uyretedi.

2. Adep-ikramlilik tarbiyada xalq qosiqalari ahmiyetli orin tutadi. Olar hadalliq, miynet suyugishlik, watansuyiwshilik, miyrim-shapaat, dosliq ham sadikliq siyaqli paziyetlerdin sindiredi.

3. Muzika jaslardi milliy ozlikke jetekleydi. Qaraqalpaq xalq nama ham qosiqalari oqirishlarda milliy maqtanish ham ata-babalarga hurmet sezimin bekkemleydi.

4. Bilimlendiriw procesinde xalq muzikasidan paydalanuw natijeli natije beredi. Muzika sabaqlari, madeniy-agartirishliq is-ilajlar ham doretirishlik ansambller arqali jaslarning tek gana doretirishlik qabileti emes, al jamiyetlik belsendiligi de rawajlanadi.

5. Globallasiw jagdayinda xalq muzikasi milliy qadiriylatlardi qorgaydi. Ol jaslardi jat madeniy tasirlerden saqlap, milliy miyrasqa sadiq qaliwga undeydi.

Solay etip, qaraqalpaq xalq muzika dasturleri tiykarinda oqirishlarning ruwxiy ham adep-ikramlilik madeniyatini qaliplestiruw - bul tek gana ruwxiy tarbiya qurali emes, al jaslarning jetik adam bolip jetilisiwine xizmet etetugin kushli pedagogikalik-ameliy process bolip tabiladi. Bul boyinsha tomondagi usinislardi alga suriw mumkin:

- bilimlendiriw bagdarlamalarinda Qaraqalpaq xalq nama ham qosiqalarina kobirek orin ajratiruw;
- mektep ham kolledjler janinda folklor ansambllerin sholkemlestiruw;
- xalq muzikasi miyrasini jaslarning sanasina sindiriruwde zamanagoy texnologiyalardan paydalanuw;
- milliy muzika dasturleri tiykarinda ruwxiy-agartirishliq is-ilajlar ham jarislar otkeriw.

Juwmaqlap aytqanda, Qaraqalpaq xalq muzikasi jas awladti ruwxiy-adep-ikramlilik jaqtan jetik, milliy qadiriylatlarga sadiq, ruwxiy barkamal adam etip tarbiyalawda tehsiz ahmiyetke iye. Bul miyrasti qasterlep saqlaw ham onni talim-tarbiya procesine natijeli engiziw keleshek awladtini jetik shaxs bolip qaliplestiruw ushin ahmiyetli faktor bolip qaladi.

PAYDALANILGAN ADEBIYATLAR:

1. G.M.Sharipova, S.S.Kenjebaeva “Muzikani oqitiw metodikasi” Tashkent-2020
2. O`zbekstan Respublikasi Xalq ta`lim w a`zirliqi A`jiniyaz atindagi No`kis ma`mleketlik pedagogikalik instituti Pedagogikag fakul`teti. Muzikalik ta`lim

20-Sentabr, 2025-yil

kafedrasi. «Qaraqalpaq muzika tariyxi” pa`ninen LEKTSIYALAR TOPLAMI

Lektor: Amaniyazov No'kis-2012

3. Zimina A.H. Osnovi muzikal'nogo vospitaniya i razvitiya detey mladshego vozrasta. M.,2000

4. G.M.Sharipova, D.F.Asamova, 7.L.Xodjayeva “Musiqqa o'qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuari” Toshkent-2014

